

TEMA BROJA: Mediji i ratni zločinci

OD GOVORA DO JEZIKA MRŽNJE

Rat rečima i slikama

Mr Nidžara Ahmetašević *BIRN, Sarajevo*

Na žalost, niko od onih koji su začetnici tog jezika, onih koji su ga razvijali do stepena kada je postao naša svakodnevica na način da ni ne primijetimo kada govorimo mržnjom, nije odgovarao pred zakonom

Pokušavajući odgovoriti na pitanje kako narodi bivaju uvučeni u rat, jedan njemački novinar nakon Prvog svjetskog rata je zaključio kako prvo političari lažu novinarima, a onda sami počnu vjerovati u te laži kada ih vide u medijima.

Ono što bih ja dodala je da rat zaista počne u onom trenutku kada novinari počnu vjerovati lažima koje su svjesno proizveli zajedno sa političarima. Mislim da je većina nas ovdje svjedočila upravo takvom razvoju događaja. Nažalost, i danas živimo sa tim novinarima i političarima i njihovim lažima. U Srbiji, Hrvatskoj i BiH ne rijetko se može čuti da su novinari počeli rat. Pri tome se zaboravlja da su pomenuti novinari radili samo ono što su političari željeli.

Propaganda je već stoljećima prisutna u životima svih nas. Propagandista koristi sva sredstva da pošalje poruku koja treba doći do što većeg broja ljudi. Ali je posebno opasna politička propaganda, jer oni koji se njome koriste najčešće ne prezaju ni od čega, naročito ako im je cilj rat, što jeste bio slučaj u Jugoslaviji i državama nastalim njenim raspadom.

Nagrađeni propagandisti

Dakle, cilj političke propagande koja se počela širiti krajem osamdesetih Jugoslavijom bio je rat. I sudeći po svemu što se desilo, mislim da se možemo složiti u konstataciji da je bilo riječi o vrlo uspješnoj propagandi. Kažem uspješnoj ne samo jer su postigli cilj - rat, nego zbog toga što ni danas ta propaganda nije iskorijenjena. Samo sada ima drugi cilj – održavati strah prisutnim i pravdati zločine koji su počinjeni.

Novinari kao i političari su se obilato koristili govorom mržnje koji se tako ukorijenio u naš svakodnevni govor, da mislim da se danas može primijetiti da se u Srbiji, BiH, Hrvatskoj, Crnoj Gori, a vjerovatno i na Kosovu, još govori jezikom mržnje.

Ponovo moram reći na žalost, ali niko od onih koji su začetnici tog jezika, onih koji su ga razvijali do stepena kada je postao naša svakodnevica na način da ni ne primijetimo kada govorimo mržnjom, nije odgovarao pred zakonom.

Kažu da je zločin počinjen riječima jako teško dokazati. Ovu frazu koriste svi oni koji tvrde da je to razlog zašto do sada niti jedan propagandista nije kažnjen, iako postoje zakonski okviri, u domaćem, ali i međunarodnom pravu, koji omogućavaju sankcije za one koji huškaju na mržnju i rat. Kod nas, po mom, ali i mnogim drugim mišljenjima, počinio ovih zločina na kraju bivaju nagrađeni. Danas su to urednici, direktori medijskih kuća, profesori novinarstva. Neki su napredovali i u političkoj karijeri. Riječi tih ljudi i te kako su ubijale, i to doslovno.

Korijene političke propagande koja je dovela do rata pronalazimo još početkom osamdesetih, odnosno neposredno nakon smrti Josipa Broza Tita. Buđenje političke propaganda, koje će kasnije dovesti do rata, dešava se u vremenu kada država počinje ekonomski da slabi.

Politička propaganda na ovim našim prostorima, krenula je iz Beograda. Sredinom osamdesetih, govor mržnje u medijima kreiran u Srbiji, koncentriše se najprije na Albance. Mediji bivaju preplavljeni pričama o žrtvama i krivcima, a izvještaji puni stereotipa, od kojih se nekih do danas nismo oslobodili.

Propagandisti koriste na prvom mjestu informativne medije, odnosno ljudsku potrebu za informacijom koja je naročito naglašena u nesigurnim vremenima. Ljudima jednostavno treba informacija u koju će lako povjerovati, i koja će doći od izvora kojem mogu vjerovati.

Primjera tih začetaka jezika mržnje iz osamdesetih ima puno, ali sam za ilustraciju izabrala dva – jednu

fotografiju i jednu fabrikovanu informaciju. Fotografija naslovljena "Majka sa Prekala" objavljena je 1987. godine. Na fotografiji je žena sa puškom na ramenu okružena djecom. Priča koja je nadopunjavala fotografiju bila je da je riječ o srpskoj porodici na Kosovu koja je prisiljena nositi oružje kako bi odbranila svoju djecu od albanskih nacionalista.

Ovo je bila otvorena poruka o žrtvovanju jedne nacije, a žena-majka je iskorištena kao simbol da se ukaže na najranjiviju komponenta društva.

Još jedna velika medijska priča koja je veoma napadno plasirana posredstvom svih medija u Jugoslaviji je o ubistvu grupe vojnika u jednoj kasarni JNA. „Slučaj Keljmeni“, kako ga se sjećamo. Medijska priča bila je o Albancu koji je ušao u spavaonicu i ubio grupu Srba. Kako su nam rekli, razlog je bio čista mržnja prema Srbima, a Albanci su prikazani kao najveći zlikovci i neprijatelji tog naroda, a i prijetnja za ostale u Jugoslaviji.

Javnost nije imala mogućnost da provjeri ijednu od ove dvije priče koje su servirane na način da se lako moglo povjerovati u njih. Obje su, jasno, kreirane u političkim centrima i putem novinara poslušnika plasirane u medije.

Ovakve slike, praćene pričama političara, uz strah koji je zavladao dovele su do „dešavanja naroda“ ili masovnih mitinga.

Ko je rekao rat

Štampani i elektronski mediji gorljivo i na udarnim mjestima štampanih medija i samom početku glavnih informativnih emisija u elektronskim medijima prate „Mitinge istine“ na svim stranama. Propaganda se trudi da ponudi dobre fotografije, krupne kadrove lica i plakata sa sloganima kao što su oni „Hoćemo oružje!“ „Idemo na Kosovo!“, televizije da prikažu dobre krupne planove i najagilnije mitingaše, sve popraćeno parolama govornika.

Za medije u Beogradu ovo su bile udarne vijesti mjesecima. Zagreb i Ljubljana već tada počinju manje pažnje posvećivati ovim događajima, odnosno ne izvještavati na isti način kao Beograd. I počinje svojevrsni medijski rat koji se polako seli na teren.

Mediji koji prate izvještaje baziraju priču na pretjerivanju i uzdizanju ljudi (naroda). Najveće javno okupljanje svakako je bilo na Gazimestanu, Kosovo polje, u junu 1989. godine, kada je sa govornice prvi put javno pomenut rat kao moguće rješenje za situaciju u Jugoslaviji.

Mediji u drugim republikama, naročito štampani, počinju prikazivati cjelokupnu situaciju na drugačiji način od onog što javnosti govori tada glavni grad. Naročito to rade u Sloveniji, prije svih list "Mladina". Oni su prvi stali na stranu kosovskih Albanaca, a ne rijetko već tada se pojavljuju tekstovi o nezavisnosti same Slovenije. Na sve njihove natpise prvi odgovaraju mediji u Srbiji nazivajući ih i fašistima.

Tri godine kasnije, 1991. godine, u Sloveniji počinje i vrlo brzo završava (trajanje) rat koji je formalno završio tek 1999. godine na Kosovu.

Iako je najjača propaganda mržnje kreirana u Beogradu, ni druge republike, tj novonastale države koje su počele proglašavati nezavisnot jedna za drugom, nisu ostale imune. Puno je sličnosti u načinu kako je ta propaganda kreirana u centrima političke moći. Najvažniji cilj za sve političare koji su došli na vlast bio je staviti medije pod svoju kontrolu i postaviti svoje ljude na čelne pozicije medijskih kuća.

Kako to radi Milošević u Srbiji, isto radi i Franjo Tuđman u Hrvatskoj, i Alija Izetbegović u Bosni. Prva bitka na teritoriji BiH vodila se za televizijske predajnike koje je JNA, koja je kontrolisala većinu predajnika, oduzela i predala Karadžićevim Srbima pomogavši tako da sa radom počne Srpska radio televizija.

Zvornik

Pored slika iz Sarajeva, publici u Srbiji bile su uskraćene i slike i informacije etničkog čišćenja dijela Bosne. Tako je bilo i u slučaju grada Zvornika kojeg su srpske snage okupirale 1992. godine. Na hiljade ljudi je ležalo ubijeno na ulicama ovog gradića nakon što su JNA i paramilitarne snage iz Srbije ušle. Srbijanski mediji su objavili da je grad "oslobođen". Prikazujući džamiju na kojoj je srpska zastava i zvučnici sa kojih odjekuje "Marš na Drinu" što je trebalo asocirati gledaoca na hrabrost Srba kako u prošlosti tako i danas. Izuzev srpskih medija, niti jedan drugi izvještaj mjesecima nije mogao ući u Zvornik.

MI protiv NJIH i ONI protiv NAS

Politička propaganda u ratu razlikovala se od one predratne. Mediji tada naglašavaju priče o žrtvama i krivcima, njima i nama, a slike postaju sve krvavije i okrutnije. Sam jezik i slike postaju emotivniji sa ciljem da probude reakciju. Sve metode i sva oružja, da tako kažem, su dozvoljeni. Od propagandista i onih koji rade za njih traži se maksimalna kreativnost.

Vrlo zanimljiva propagandna taktika koju koriste gotovo podjednako i Sarajevo i Beograd i Zagreb u toku rata, a koja je zavarala mnoge barem u BiH, je ostavljanje prostora protivnicima režima da govore. Ne pridajući značaj protivnicima, puštajući ih da govore, režim dokazuje da su oni beznačajni i šalju poruku da ustvari u tim riječima nema istine, te zato nisu ni vrijedni da ih se demantuje ili ušutkuje.

U dijelu Bosne i Hercegovine, pod kontrolom vlade u Sarajevu, cenzura nije bila zvanično nametnuta niti za vrijeme rata. Sloboda govora omogućavala je medijima, većinom nezavisnim, da pišu i govore o temama koje su ih interesovale bivajući ne rijetko veoma kritični prema vlastima. Vladajuća SDA najčešće nije komentarisala negativne natpise. Tišina je bila metod kojim su se koristili (a često ga koriste i danas) kako bi minimalizirali značaj medija i naglasili ispravnost svoje vladavine. Mnogi nezavisni novinari bili su prevareni ovom metodom ističući i javno da je nenametanje cenzure jedna od pozitivnih strana vladavine SDA.

Oni koji su izučavali političku propagandu i govor mržnje početkom devedesetih na ovim prostorima, identifikuju još neke zajedničke odlike.

Mitologija je jako bitna odlika uspješne političke propagande koja je primjenjena na našim prostorima. To nije ništa novo jer su isto radili u Drugom svjetskom ratu Hitlerovi propagandisti. Propagandista primjenjuje stereotipe, manipuliše emocijama, a kroz mitove spaja događaje iz prošlosti i sadašnjosti želeći time uvjeriti ljude da su ove izmišljene priče dio njihove historije. Najbolji primjer ostaje Kosovska bitka, način na koji su spojeni u jedan simbol Car Lazar i njegova borba za Srbe i Slobodan Milošević. Drugi mit koji je obilježio devedesete je onaj o tisućljetnom snu o Hrvatskoj, čime se opet svi oni koji primaju poruku podsjećaju na prošlost, borbe za nezavisnost i ugroženost jedne strane od druge strane.

Laži su neophodne da bi propagandista postigao cilj. Hitler je govorio da što je veća laž, veća je i šansa da neko u nju povjeruje. Njegov glavni propagandista Joseph Goebbels preporučio je da treba koristiti djelimičnu istinu i ne izbjegavati govoriti stvari koje jesu tačne, ali je njihovu tačnost teško provjeriti.

Govor mržnje, tj politička propaganda, koristi se i pogrešnim izgovorom imena protivnika ili davanjem naziva koje pripadnici druge nacije smatraju pogrđnim ili nepodobnim (kao šiptari za Albance, balije ili Turci za bosanske muslimane...).

Lingvisti su ukazali da kreatori govora mržnje kreiraju nove fraze, koje polako postaju dio našeg jezika. Tako su u naš jezik ulazile riječi i fraze koje su opisivale ono što se dešavalo oko nas, a teško nam je bilo shvatiti ili prihvatiti. Ratna terminologija, koju smo svi usvojili iz medija, podrazumijeva riječi kao što su neutralizacija, humano preseljenje, etničko čišćenje, agresor, neprijatelj, genocid, ustaše, četnici, srbo-četnička armada, ustašoidna vlada, islamska država Bosna, mudžahedini, neutralizacija, mirovni pregovori, Alijini bojovnici, ustaške fašiste, koljači, islamske ustaše, džihad-ratnici...

Uspješna politička propaganda koristi sve moguće metode koje su joj dostupne. Tako je u našem slučaju propagandista koristio muziku i to najčešće takozvani turbo-folk koji je slavio rat i „ratne heroje“. Tako je

„nastao“ Thomson, „Kninda-mali Ninđa“, Ceca i mnogi drugi, teško ih je sve i u svim nacijama pobrojati. Oni su uvijek vezani za političke opcije na vlasti i promoviraju ustvari nacionalizam. Nažalost, na političku propagandu nisu ostali imuni ni drugi muzički žanrovi, ali je ovaj doživio najveću ekspanziju i prema tome ima i najviše uticaja.

Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju daje precizne upute ko i zbog čega može biti osumnjičen za ratne zločine. Statut daje i pravnu osnovu za podizanje optužnica protiv novinara i to u Članu 4 (genocid) e) direktno i javno podsticanje na genocid...“ Zatim u Članu 7 (individualna odgovornost za zločine) Paragraf 1 “Osoba koja podstiče... ili na drugi način pomaže ili ohrabruje”.“ No, niti jedna optužnica nije podignuta ni deset godina poslije kraja rata.

Zadatak domaćih sudova

Ideja lustracije sve češće se pominje na prostorima zemalja nastalih raspadom Jugoslavije. Lustracija je proces koji se već desio u nekim istočnoevropskim državama i najčešće je definisan kao “uklanjanje protivnika demokratije ili kršitelja ljudskih prava u starom režimu” sa javnih funkcija. Lustracija je izvršena u Poljskoj, Češkoj, Bugarskoj i Rumuniji. Donekle slični procesi vođeni su u Južnoafričkoj Republici nakon aparthejda i Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata (de-nacifikacija, de-fašizacija).

Novinari koji su u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj učestvovali u širenju mržnje koja je podsticala na ubijanja, to su radili svjesno. Da su imali izbora, govore oni-drugi koji su umjesto rame uz rame sa vlastima, stali na stranu profesionalizma.

Novinari naravno podliježu profesionalnom etičkom kodu. Mora se reći da je ono što se desilo u slučaju ratova u Jugoslaviji primjer neprofesionalizma novinara koji su do jučer bili “društveno-politički radnici”.

Sa malih ekrana SFRJ i zemalja koje su nastale njenim raspadom, ljudi su bombardovani slikama i riječima koje su propagandisti oblikovali kako bi stvorili mržnju gdje je nije bilo i atmosferu straha koja će probuditi potrebu za odbranom, i konačno dovesti primaoca poruke da poćini zloćine zanemarujući osnovne ljudske vrijednosti.

Kako političari tako i novinari snose svoj dio odgovornosti za užase koje su donijeli ratovi i buđenje nacionalizma u BiH i Hrvatskoj i Srbiji.

I ovo jeste istina koja baca krivicu na medije i zbog koje novinari koji su u svemu tome učestvovali moraju odgovarati. Iako se ne smije zaboraviti da je propaganda mržnje kreirana, razvijena i kontrolisana iz političkih centara moći, zbog čega i ti političari moraju odgovarati.

Danas u BiH, Srbiji i Hrvatskoj nije teško zamijetiti da je propagandista iz rata postigao konaćni cilj pretvaranjem govora mržnje u jezik mržnje. Politićka propaganda je došla do vrhunca učinivši da ljudi šute ili ignorišu krivicu za ratne zloćine. Glavna poruka koju su širili propagandisti na svim stranama bila je ona o žrtvovanju nacije, i ona i danas postoji i često je korištena kao izgovor za odbijanje saradnje sa Haškim tribunalom ili domaćim sudovima.

Haški tribunal nije mogao ili htio podizati optužnice protiv novinara iz Srbije, BiH ili Hrvatske, mada mnogi smatraju da je i to neophodno. Domaći sudovi koji se bave procesuiranjem ratnih zloćina također još se nisu u svom radu doticali medija, a ćini se da je na njima taj zadatak ostao i da će ga trebati ispuniti. Ako ni zbog čega ono stoga što mnogi koji su do jućer “ubijali” sa malih ekrana, i sada rade u medijima, a neki su ćak postali ili to pokušavaju, politićari. Nijedno društvo koje želi biti demokratsko, koje želi garantovati sretan život, ne može napredovati niti se zadovoljiti takvim stanjem. (Sarajevo, Septembar 2007.)

Oni kao hoće da se otcjepe...

Ivica Puljić napravio je priću o mladom, preplašenom vojniku na prvoj liniji negdje u Sloveniji. Vojnik je govorio naglašenim bosanskim akcentom.

J – Kako ide?

S – Jebeno užasno, eto kako.

J – Znaš li protiv koga se boriš?

S – Ma samo znam da oni pucaju na nas.

J – Ko su oni?

S – Pa valjda pripadnici Teritorijalne odbrane i drugi.

J – A znaš li što je ovaj rat, ova bitka?

S – Kako bi ja to znao? Oni kao žele da se otcjepe, a mi im kao to ne damo.

(Izveštaj JUTEL, privatni arhiv, datum nije zabilježen na

snimku ali radnja se dešava između 25. i 29. juna 1991.godine, za vrijeme desetodnevnog rata u Sloveniji.)

Ovo je jedna od prvih priča sa linija bojišnice. Čak i danas daje sliku svijesti Jugoslovena koji i pored toga što su bili pod udarima političke propagande iz raznih centara još uvijek nisu bili spremni na ono što je uslijedilo.

***

MEDIJSKI ZAKONI U BiH, SRBIJI I HRVATSKOJ I SUĐENJA MEDIJIMA

RTB izvještaj sa ratišta u Hrvatskoj, vjerovatno negdje poslije pada Vukovara, u novembru ili decembru 1991. godine. Kamera prikazuje izbliza lica maldih vojnika u maskirnim majicama kratkih rukava. Jedan ima krvave ožiljke na licu. Njihova lica se ne vide ali iza kamere dopiru glasovi, jedan ženski i jedan muški. Njih dvoje postavljaju pitanja vojniku.

Novinarka –Da li ste spremni da sarađujete sa nama?

Vojnik – Da, jesam. .

Novinarka – Izdali ste Armiju i SFRJ. Kako mi da vam verujemo?

Vojnik – Moja tri prijatelja su u pritvoru. Mogu ako hoćete svu trojicu ubiti. Mogu ubiti dvojicu i jednog poštediti. Ili, mogu ubiti samo jednog. Tako mogu dokazati da imate poverenja u mene.

Novinarka – Dakle, spreman si da ubijaš svoje saborce?

Vojnik – Da!

Gabriel Eckstein u svom eseju o zakonima koji se tiču govora mržnje kaže da su to oni zakoni koji "zabranjuju bilo koju vrstu govora mržnje; etiketiranje grupa, uznemiravanja i optuživanje". Danas, a i u vrijeme ratova, postojale su u Srbiji, BiH i Hrvatskoj pravne mogućnosti za procesuiranje ljudi koji se bave širenjem govora i ideja mržnje. Međunarodno pravo također se protivi ovim metodama. U sve tri zemlje gdje se rat odvijao postojali su zakoni i pravila koja se tiču i zaštite ljudskih prava, te zakoni koji regulišu upotrebu govora mržnje.

U SFRJ sve medije kontrolisali su republički ogranici Saveza komunista. Za vrijeme Tita uspostavljen je sistem javnog informisanja koji se odlikovao jakom decentralizacijom, a cilj je bio svakoj kulturi garantovati prostor za izražavanje. Tako je svaka republika imala svoje medije, a JRT sa sjedištem u Beogradu služila je kao neka vrsta koordinatora. Kasnije se pokazalo da je takva organizacija poslužila na ruku nacionalistima koji su preuzimali kontrolu nad medijima.

Titova vlast uspostavila je i Komisiju za ideološki rad i Komsiju za političko propagandne aktivnosti i informisanje. Sloboda govora bila je zagarantovana ustavom iz 1974. godine. Ipak, nije postojao slobodan pristup informacijama, a postojali su zakoni koji su strancima zabranjivali objavljivanje određenih materijala i zakon koji je zabranjivao kritikovanje lika i djela Josipa Broza Tita. Situacija sa slobodom medija nije bila nimalo jednostavna u to vrijeme, ali za potrebe ovog istraživanja koncentrisala sam se na govor mržnje u BiH prije, za vrijeme rata i danas. Neposredno prije rata novi federalni zakon odobrio je privatno vlasništvo i tada su pored državne televizije i republičkih ogranaka, neke općine, gradovi i privatnici pokrenuli svoje medije. Nakon izbora u BiH 1990. godine, kontrola medija prešla je sa komunističke vlade u ruke političara iz partija koje su došle na vlast, većinom sa nacionalnim predznakom. Iako je bilo pokušaja donošenja novog zakona, čiji prijedlog je ocijenjen kontroverznim, BiH je ušla u rat bez jedinstvenog zakona o medijima.

Godine 1992. zvanična vlada u Sarajevu preuzela je kontrolu nad RTVBH. Kako su u vladi sjedili predstavnici više partija i nacionalnih grupa, ljudi koji su ostali zaposleni na RTVBH također su na neki način predstavljali multikulturalnost Bosne i Hercegovine. S ratom, SDA koja ostaje stranka sa najviše vlasti na teritoriji pod kontrolom ABiH, preuzima kontrolu nad RTVBH i iskorištava priliku da uradi što su Milošević i Tuđman u susjedstvu već učinili. Pored miješanja u uređivačku politiku, SDA postavlja direktora, prvo Mufida Memiju a zatim Amilu Omersoftić, oboje aktivni članovi SDA.

Snage koje su kontrolisali Karadžićevi sljedbenici, uz pomoć JNA, okupirale su veliki broj predajnika na teritoriji BiH čime su omogućili RTS da svojim programom preuzme primat. Druga opcija bila je Srpska radio televizija, koja je emitovala iz studija na Palama gdje je bilo i sjedište Karadžićeve vlade. Program je bio strogo kontrolisan i usaglašavan sa članovima SDS-a. U preostalom dijelu Bosne, dakle onom pod kontrolom HVO snaga, gledaoci su mogli pratiti program HRT iz Zagreba, te nekoliko lokalnih televizija koje su po pravilu bile nacionalističke. Zakoni koji bi regulisali šta se emituje u programima elektronskih medija, ali i ono što se objavljuje u štampanim medijima, kao mnogi drugi zakoni, jednostavno nisu postojali ili ako jesu, nisu bili poštovani. Slika medija sa početka devedesetih u BiH je kaos u kojem se našla cijela zemlja, te prikazuje rat koji se vodio sredstvima političke propagande.

U godinama nakon rata, nekoliko važnih zakona koji se odnose na medije su usvojeni u BiH. Regulisan je slobodan pristup informacijama, što je za ovdašnje medije od izuzetne važnosti. Od 1999. godine usvojen je i Etnički kod za medije prema kojem svi novinari i urednici, kao i vlasnici medija, imaju samo moralnu obavezu. U članku 1. ovog Koda stoji:

"Novinari i njihove publikacije imaju obavezu prema javnosti da održavaju visoke etničke standarde svo

vrijeme u svim okolnostima. Dužnost je novinara i izdavača da poštuju potrebe građana za korisnim, pravovremenim i relevantnim informisanjem i da brane principe slobode informisanja i prava na fer i kritično informisanje...”

Član 4. pak upućuje na zabranu upotrebe govora koji bi pobudio diskriminaciju naglašavajući kako “novine i publikacije moraju izbjeći predrasude ili uvredljive asocijacije na osobe zbog njihove etničke, nacionalne, rasne, religijske, polne ili seksualne orijentacije ili bilo kakve fizičke ili mentalne mane ili bolesti” . Pravila, čiju provedbu nadgleda Regulatorna agencija za medije, postoje i za elektronske medije.

Rat u kojem puške nisu jedino oružje

Nekadašnji urednik na RTVBH i voditelj centralnog Dnevnika Senad Hadžifejzović, Dnevnik 2 u 19.30, 2. aprila 1992. počeo je riječima:

“Dobro večer. Još nije zvanično objavljeno, jer još uvijek se vaga, ali za sada, u dijelu BiH, i to treba reći, je rat! Ovo je rat protiv nedužnih civila; ovo je rat protiv naše djece. Ovo je rat protiv svih nas. Ne ubijamo se međusobno, nego oni nas ubijaju. Ne slušajte glasine. Ne vjerujte ništa sem ono što vidite svojim očima. Ovo je rat u kojem puške nisu jedino oružje”.

Novinari pred sudovima

Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju daje precizne upute ko i zbog čega može biti osumnjičen za ratne zločine. Statut daje i pravnu osnovu za podizanje optužnica protiv novinara i to u Članu 4 (genocid) e) direktno i javno podsticanje na genocid...” Zatim u Članu 7 (individualna odgovornost za zločine) Paragraf 1 “Osoba koja podstiče... ili na drugi način pomaže ili ohrabruje”. NO, niti jedna optužnica nije podignuta ni deset godina poslije kraja rata.

Na okruglom stolu koji je održan 2001. godine u oktobru u Sarajevu šta da radimo sa slobodom informisanja, novinari su možda prvi put analizirali ulogu medija u ratu. Glasnogovornica ICTY Florence Hartmann tom prilikom je rekla da niti jedna optužnica protiv novinara nije podignuta u Hagu jer ne postoje dokazi koji bi ukazali na direktno učesništvo novinara u genocidu i etničkom čišćenju u BiH. Neke optužnice ukazuju da je ICTY svjestan da je politička manipulacija postojala. To je slučaj i sa optužnicom protiv Slobodana Miloševića u kojoj stoji;

25, g) “on je kontrolisao, manipulirao i na druge načine koristio srbijanske državne medije kako bi širio pretjerane i krive poruke o etničkim sukobima koje su uzrokovali bosanski muslimani ili Hrvati protiv Srba, a sa ciljem stvaranja atmosfere straha i mržnje među Srbima koji su živjeli u Srbiji, Hrvatskoj i BiH, a što je doprinijelo uveliko protjerivanju većine nesrpskog stanovništva, posebno bosanskih muslimana i bosanskih Hrvata u dijelovima BiH”.

U emisiji emitovanoj na talasima radija Slobodna Evropa 2001. godine na pitanje upućeno Florence Hartmann da li postoji mogućnost podizanja optužnica protiv novinara u Srbiji, Hrvatskoj i BiH, Hartman je odgovorila da ICTY nema potrebnu dokumentaciju da dokaže učesništvo, ali da su tamošnji zvaničnici uvjereni da mediji jesu odigrali važnu ulogu u svemu što se dešavalo.

“Kako smo svjesni uloge medija za vrijeme ratova, dijelovi optužnice protiv Miloševića razmatraju korištenje medija kao oružja za činjenje nekih kriminalnih radnji. Na žalost, to nije odvojen slučaj kao na suđenjima za zločine u Ruandi gdje imamo neke optužnice protiv direktora ili ministara informisanja, nekih medija i novinara koji su direktno učestvovali u svemu što se dešavalo. Za Jugoslaviju nemamo kompletiran dosije o medijima”.

Miloševićeva optužnica nije jedina koja pominje ulogu medija. Dokument pod naslovom General Background, A. porijeklo sukoba između muslimana i Hrvata u (oktobar 1992. - mart 1994.), 1. Slučaj za tužilaštvo c) Hrvatski nacionalizam, rat i propaganda, dio 48 stoji:

“Tužiteljstvo je objasnilo porast diskriminatornog ponašanja u dijelu bosanskih Hrvata prema bosanskim muslimanima kao, djelimično, proizvod antibosanske propagandne kampanje koju su vodili hrvatski mediji i vlasti. Svjedok S svjedočio je da su prohrvatska i antibošnjačka propaganda širena sa televizije Vitez koju je kontrolisao HVO i koja je naglašeno izvještavala o potrebi odvajanja Hrvata i Bošnjaka”.

O efektima te propagande posredno govori i britanski novinar Anthony Loyd, u knjizi “My War Gone By, I Miss It o”. Putujući kroz srednju Bosnu, Loyd je upoznao stariju ženu koja ga je zasula, kako on piše, “tiradom protiv Islama”.

“Na hiljade arapskih mudžahedina mota se okolo po brdima, rekla mi je. Oni su radikalizirali svijest bosanskih muslimana koji su sada ušli u džihad, sveti rat, protiv ugroženih Hrvata koji su tako dugo bili poniženi pod Osmanlijama. Bosna je sada evropska granica na kojoj se bori protiv fundamentalističkih Allahovih legija, a na braniku su hrabri Hrvati, hajdučki potomci, koji se bore za hrišćanstvo...Ako ja kao

relativno nepristrasan stranac, koji ima slobodan pristup medijima, mogu biti uplašen od lokalnih propagandista i onih koji su širili strah, zamišljam šta te njihove metode rade izolovanim ruralnim zajednicama koje nemaju pristup vijestima, nemaju iskustvo nepristrasnih medija, i oslanjaju se na glas lokalnih vlasti u potrazi za istinom"

Javnost u zemljama koje su bile pogođene ratovima, a nastale su raspadom Jugoslavije, vjeruje da novinari snose ogromnu odgovornost za sve što se desilo i konačno za raspad zajedničke domovine. Hrvatski intelektualac Ivan Zvonimir Čičak, rekao je jednom prikom kako riječ može biti ubojitija od metka. "Kada je napisana, čak je i jača jer ostaje dugo. Metak ubije jednom, jednu, dvije, tri, pet osoba. Ali riječi mogu da unište cijelu zajednicu". Ivan Čolović iz Beograda izrekao je sličan stav pišući u riječima u jednoj od svojih knjiga. On piše kako iziritirati protivnici rata početak sukoba mogu pronaći u idejama i riječima koje je lako širiti okolo.

Dva velika suđenja novinarima obilježila su period nakon Drugog svjetskog rata. Posljednja presuda izrečena je 2003. godine pred Međunarodnim sudom za zločine počinjene u Ruandi. Sud je osudio trojicu novinara za genocid i pozivanje na širenje mržnje, te ubijanje. U Ruandi je 1994. godine ubijeno oko 800.000 ljudi, pripadnika naroda Tutsi. Sudski panel je zaključio da su optuženi koristili radio i petnaestodnevnik kako bi podsticali etničku mržnju koja je navela na masakre u crkvama, školama, bolnicama i na barikadama. Radio stanica koju su u Ruandi nazvali Radio mačeta, vodila je ubice do žrtava, emitovala imena Tutsija koji su se skrivali, brojeve registarskih tablica i mjesta gdje su se skrivali. Dvojica novinara su osuđena na doživotni zatvor, a jedan na 27 godina. "Moć medija da stvore i unište ljudske vrijednosti ide uz ogromnu odgovornost" rekle su sudije na dan izricanja presude. "Oni koji kontrolišu medije jesu odgovorni za posljedice". Tako su Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza i Hasan Ngeze postali prvi novinar osuđeni na stroge zatvorske kazne zbog zloupotrebe medija u novijoj historiji.

Najpoznatije medijsko suđenje u prošlom stoljeću bio dio suđenja nacistima u Nirnbergu koji se odnosio na Juliusa Streichera, urednika i izdavača polupornografskog i antisemitskog lista Der Stürmer. Njegove novine pozivale su na mržnju Jevreja. Proglašen je krivim i osuđen na smrt vješanjem. U presudi stoji:

"...zbog njegovog propovijedanja, pisanja i širenje mržnje protiv Jevreja, Streicher je bio poznat kao jevrejomrzac broj jedan. U njegovim govorima i tekstovima, sedmicu za sedmicom, mjesec za mjesecom, inficirao je njemačke umove virusom antisemitizma i poticao na zločine. Znajući šta se dešava sa Jevrejima u okupiranim istočnim teritorijama, ovaj optuženi je nastavio pisati i objavljivati svoju propagandu smrti...Streicherovo podsticanje na ubijanje i istrebljenje Jevreja dok su oni bivali ubijani na najokrutnije načine, jasno formiraju optužnicu na političkim i rasnim osnovama a koja se veže na ratne zločine kako ih definiše Povelja i jesu zločini protiv čovječnosti".

Genocid uživo

Genocid u Srebrenici, barem dijelovi onoga što se desilo, bili su gotovo uživo prenošeni na talasima SRTa. Kamermani i novinari ušli su u grad sa vojnicima VRS. Prvi snimci emitovani su 16. jula 1995. godine, odnosno pet dana nakon okupacije grada. Svi snimci su pažljivo montirani tako da se nisu vidjela ubistva, a vojska je prikazivana kao oslobodilačka i pravedna.

Vedran Škoro bio je urednik i voditelj vijesti na dan 11. jula 1995. godine na SRT (danas također novinar). Večernji Dnevnik počeo je izvještajem o NATO udarima oko Srebrenice. Nakon toga slijedio je redovni izvještaj sa prvih linija, a potom vijest dana, koju je voditelj pročitao sa osmijehom na licu.

"Srpska vojska, upravo smo dobili vest, oslobodila je Srebrenicu. U silovitom kontranapadu koji je usledio nakon nekoliko muslimanskih ataka iz zaštićene zone Srebrenice, i nakon paljenja okolnih sela i nasilja nad srpskim civilima, srpske jedinice danas su u nezadrživom nastupu oslobodile celo područje ove opštine. U ovom trenutku u toku je prihvat civila i predstavnika UNPROFORa sa kojima se postupa strogo po važećim međunarodnim konvencijama. Prema odredbi Ženevske konvencije postupa se i prema naoružanim i vojno sposobnim muškarcima iz Srebrenice. Oni u ovom času predaju svoje naoružanje, a očekuje se tokom večeri da će i muslimanske paravojne jedinice iz Žepe isto to učiniti. Predsjednik Republike Srpske doktor Radovan Karađić izdao je naredbu o uvođenju civilne vlasti u Srebrenicu i naimenovao Miroslava Deronjića za civilnog komesara sa visokim ovlaštenjima. Sve teče po planu i prema međunarodnim konvencijama. Muslimanski narod, posebno oni koji nisu počinili zločin, nemaju nikakvog razloga za strah i pozivaju se da sarađuju sa civilnim organima vlasti". Isti tekst pročitao je tri puta u narednih pola sata. Niti jedna slika nije prikazana te večeri...

Prve snimke iz Srebrenice emitovane su 16. jula 1995. godine. Urednik i voditelj Snježan Lalović, danas također novinar na RTRS, ušao je sa kamermanom Radetom Popovićem tik uz generala Ratka Mladića u okupirani grad. U intervjuu za SRT na dan okupacije Mladić je izgovorio: "Poklanjam danas ovaj grad Srbima na dar".

- 1 Video arhiva "Pravo na sliku i reč", RTB, 1991, tačan datum nije zabeležen.
- 2 Eckstein, Gabriel. <http://wcl.american.edu/pub/humright/brief/v3i2/lerner32.htm>, 08. 12. 2002.
- 3 Matic, Georgije (ed), 1996, pp. 24
- 4 Thompson, Mark. 1999, pp. 9, 10
- 5 Ibid, pp. 219
- 6 Ibid., pp. 265-268
- 7 dostupno na www.vzs.ba
- 8 ibid
- 9 Statut ICTY dostupan na <http://www.un.org/icty/> (prijevod sa engleskog jezika)
- 10 Habul, Emir. The Media and War Crimes: Will the Hague Prosecute Journalists? Available at <http://www.mediaonline.ba/mediaonline/attach-eng/4178.pdf> , (prijevod sa engleskog)
- 11 Optužnica protiv Slobodana Miloševića, dostupna na <http://un.org/icty/indictment/english/mil-ii011122e.htm> (prijevod sa engleskog)
- 12 Čamo, Mensur i Lalić, Ivana. Mediji i ratni zločini: da li će se balkanski Goebbles izvući?, intervju sa Florence Hartman za Radio Slobodna Evropa, dostupno na <http://www.danas.org/programi/haaska/2001/10/20011019132729.asp>
- 13 Dostupno na <http://www.un.org/icty/kupreskic/trialc2/judgement/kup-tj000114e-3.htm#IIIA1c>
- 14 Loyd, Anthony. My War Gone By, I Miss It So, Penguin Books, 2001, pp 70-71
- 15 Čičak, Ivan Zvonimir, dio govora sa okruglog stola Tolerancijom protiv mržnje; borba protiv rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netrepeljivosti; Govor mržnje, Zagreb, objavio Hrvatski Helsinčki komitet za ljudska prava, grupa autora, 1997, pp. 161
- 16 Čolović, Ivan. Politika simbola, Beograd, XX Vek, 2000, pp. 36
- 17 Dostupno na <http://www.historyplace.com/worldwar2/timeline/nurem.htm>